

Милош КОВАЧЕВИЋ (Београд)

КОНСТРУКЦИЈЕ С ЛЕКСЕМАМА ЗАМАЛО И УМАЛО И ЊИХОВ НОРМАТИВНИ СТАТУС

1. Предмет анализе у овој раду јесте један тип конструкција који у досадашњој србистичкој и/или сербокроатистичкој литератури готово да и није завређивао пажњу лингвиста, тако да немали број питања које тај тип конструкција намеће, будући да није ни уочен као проблем, не само да није ријешен него уопште није ни рјешаван. А конструкције што их овдје анализирамо карактеристичне су за готово све функционалне стилове српског стандардног (књижевног) језика,¹ с тим да се језички про-

¹ Сви примјери које у раду наводимо ексцерпирани су из различитих функционалних стилова, и то из следећа 34 дјела, умјесто чијих пуних назива при навођењу примјера у раду дајемо само у загради издвојени податак: Иво Андрић, *Јелена, жена које нема (одабране приповетке)*, избор Ненад Кебара, Кантакузин, Крагујевац, 1977. (И. Андрић); *Антологија савремене српске приповијетке Републике Српске*, приредио Миленко Стојичић, Матица Српска Републике Српске, Бања Лука, 2001. (АССПРС); *Антологија српске авангардне приповетке (1920-1930)*, приредио Гојко Тешић, Братство-јединство, Нови Сад, 1989. (АСАП); *Антологија српске приче за децу*, саставио Слободан Ж. Марковић, СКЗ, Београд, 1991. (АСПЗД); Матија Бећковић, *О међувремену и још понечему*, Октоих, Подгорица, 1998. (М. Бећковић); Матија Бећковић, *Очинство*, Граматик, Подгорица, 2000. (М. Бећковић, Очинство); *Блиц*, дневне новине из Београда (Блиц); Радослав Братић, *Слика без оца*, БИГЗ, Београд, ИИИ издање, 1992. (Р. Братић, Слика); Радослав Братић, *Зима у Херцеговини*, СКЗ, Београд, 2001. (Р. Братић, Зима); Миодраг Булатовић, *Ђаволи долазе*, БИГЗ, Београд, 1991. (М. Булатовић); *Вести*, независни дневни лист, издање за СР Немачку. (Вести); *Вечерње новости*, дневни лист из Београда. (Вечерње новости); *Време*, недељник из Београда (Време); Јанко Вујиновић, *Паника у интерситију*, Дерета, Београд, 2000. (Ј. Вујиновић); Мирое Вуковић, *Рам за причу о Јакову*, Универзитетска ријеч, Никшић, 1989. (М. Вуковић); Мирое Вуковић, *Енглеска посла*, Октоих, Подгорица, 2000. (М. Вуковић, ЕП); *Глас јавно-*

блеми „иманентни” овим конструкцијама могу разазнати већ на основу „сучељавања” сљедећих репрезентативних примјера:

- (1) *Замало да се не одржи пета*, јубиларна „Некст интернационална смо-тра моде” у Котору, али срећом догодила се и овога лета, као и увек, последњег јулског викенда. (Глас јавности, 1447, 21. 8. 2002, 28).
- (1а) *За мало да доживим* потрес мозга, али вредело је бацити се за ту лопту (Национал, II/234, 10. 9. 2002, 22-23: наслов);
- (1б) *Замало да се навикнемо* на змије и на читаву ту пометњу време-на (В. Стевановић, 56).
- (1ц) *Замало што себи наглас не одадох* признање (Р. Кузмановић, 82).
- (1д) *Замало се обојица не заплакасмо*. (М. Булатовић, 12).
- (1е) Одједном, саплетох се и *умало падох*, схватајући још док се те-турам и хватам равнотежу да сам ногом закачио нешто живо. (С. Селенић, 234); А под острвом Првићем, једног дана *мал’се ни-сам удавио*. (НСП, 412: Милош Црњански).

На основу бинарног противстављања истакнутих (под)типова кон-струкција намећу се сљедећи проблеми које у анализи треба ријешити: а) којој врсти ријечи припадају лексеме *замало*, *умало*, *мал’* у датим конструк-цијама? б) да ли правописна диференцијација *замало* – *за мало* подразу-мијева и семантичку диференцијацију датих језичких јединица? ц) какав је статус негације у пропозицији која улази у оквир лексема *замало/ума-ло* – комуникативно нужан или експлетиван? д) има ли и, ако има, у чему је разлика између примјера ових конструкција без везника (1д/е) и с вез-ником *да* (1-б), односно *што* (1ц)? и е) какво је мјесто ових у систему синонимних конструкција српскога језика?

☞

сти, дневне новине из Београда. (Глас јавности); *Данас*, дневне новине из Београда. (Данас); Радоје Домановић, *Сатире*, Школска књига, Загреб, 1966. (Р. Домановић); Антоније Исаковић, *Трен 2*, Дечје новине, Горњи Милановац, Просвета, Београд, 1988. (А. Исаковић); Раде Кузмановић, *Глу Пак*, Чигоја штампа, Београд, 2002. (Р. Кузмановић); Петар Милосављевић, *Нови Сад на ватри*, Књижевне новине, Београд, 1989. (П. Милосављевић); *Национал*, дневни лист Србије, Београд. (Национал); *Најлепше приче савремених српских писаца*, избор Миролуб Јоковић, Рашка школа, Београд, 1995. (НПССП); *Најлепше српске приче*, избор Милисав Савић, Рашка школа, Београд, 1999. (НСП); *Нова југословенска приповетка*, избор Миливоје Марковић, Нолит, Београд, 1990. (ЊП); Горан Петровић, *Ситничарница „Код срећне руке”*, Народна књига, Београд, 2000. (Г. Петровић); *Политика*, дневне новине из Београда. (Политика); Слободан Селенић, *Очеви и оци*, Просвете, Београд, 1986. (С. Селенић); Меша Селимовић, *Тврђава*, Кантакузин, Крагујевац, 1998. (М. Селимовић); *Српска књижевност*, избор Злата Бојовић, МСЦ, Београд, 1997. (СК); Видосав Стевановић, *Тестамент*, СКЗ, Београд, 1986. (В. Стевановић); Мирослав Тохол, *Стид*, Просвета, Београд, 1989. (М. Тохол); Бранимир Ћосић, *Врзино коло*, БИГЗ, Београд, 1973. (Б. Ћосић).

У овоме раду покушаћемо одговорити на сва нетом постављена питања, с тим да свако од њих није могуће рјешавати понаоособно (тј. једно независно од других) зато што анализа појединих питања подразумијева не изоловано рјешење тога самога питања него и анализу најмање још једног с њим повезаног питања. Из анализе што слиједи лако се може уочити колика је и каква међузависност проблема што их подразумијаве ају – више од самих питања – начин(и) и резултат(и) њиховог рјешења.

1. 1. Најнезависнији и најнеусловљенији другим одговорима јесте одговор на питање којој врсти ријечи припадају лексема *замало* и *умало* као нужни конституенти конструкција (1-е) које су предмет анализе овога рада. Већ на основу тога што се у литератури, макар она била и успутна, дају различита рјешења о овоме питању, може се закључити да је оно, између свих побројаних, у сербокroatистичкој литератури једино и доби(ја)ло статус научног питања. У рјечницима је лексема *замало* и *умало* одређивана искључиво као прилог,² а на исти начин је њена припадност врстама ријечи одређивана и у нормативистичкој: правописној и приручничкој литератури.³ У научној сербокroatистичкој литератури те лексеме су, по правилу, сврставане међу ријечи које су именоване или као „модалне речи”, или као „модалне речце”, или као „модални прилози”, чија је „суштина изражавање односа према стварности”.⁴

Јасни критеријуми разграничења прилога и модалних прилога, односно диференцијације прилога и модалних ријечци или партикула, дати су први пут у сербокroatистици у граматички П. Мразовић и З. Вукадиновић.⁵ Ту се за разграничавања модалних партикула од прилога наводе следећи критеријуми: а) „модалне партикуле се увек могу – за разлику од прилога – трансформисати у надређену реченицу: *Сигурно је / Ја сам сигурна да је он синоћ наступио (у тој представи)*. Прилози, међутим, оста-

² В.: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. II, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб, 1967, стр. 154. с.в. *замало*, и књ. VI, 1976, стр. 506, с.в. *умало*; *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Институт за српскохрватски језик, Београд, 1969, књ. VI, стр. 103-104, с.в. *замало*.

³ В. нпр.: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 1993, 377: *замало* (прил.) и стр. 489: *умало* (прил.), као и: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Језички приручник*, Радио-телевизија Београд, Београд, 1991, стр. 224. и 280; или: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Нолит, Београд, 1992, *замало*, стр. 186. *умало*, стр. 172.

⁴ Стана Ристић, *Начински прилози у савременом српскохрватском књижевном језику*, Институт за српскохрватски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 9, Београд, 1990, стр. 122.

⁵ Павица Мразовић & Зора Вукадиновић, *Грамматика српскохрватског језика за странце*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Добра вест, Нови Сад, 1990, стр. 406-407.

ју увек саставни део реченице у којој ближе одређују сам глагол. (уп. *Он је синоћ сигурно наступио у тој представи*); б) „модалне партикуле И (али и све друге) не могу се негирати. Прилог се негира заједно са глаголом који ближе одређује. Према томе, следећа реченица: *Он синоћ није сигурно наступио у тој представи* може искључиво да значи ‘да нечији синоћни наступ није деловао сигурно’ и ништа више”, и в) „важна синтаксичка разлика између прилога и модалних партикула И састоји се још и у томе што прилози (...) могу бити одговори на упитне речи *где, кад, како* итд., док модалне партикуле И представљају одговоре на „да-не” питања: *Јеси ли пала? – Замало.*”⁶ На основу датих критеријума у наведеној се граматици лексеме *замало* и *умало* сврставају – заједно с лексемама *бесумње, безмало, дабо(г)ме, дакако, готово, изгледа, једва, можда, напротив, наравно, наводно, на жалост, немогуће, несумњиво, неоспорно, никако, нипошто, очито, сигурно, скоро, свакако, таман, тешко, углавном, уопште, ваљда и в(ј)ероватно* – у **модалне партикуле I**,⁷ при чему се за њихову егземплификацију наводи управо тип конструкција које су предмет наше овдашње анализе: *Умало да заборавим пасош. – Пао сам и замало да сломим ногу.*⁸

2. Наведени критеријуми недвосмислено показује да у примјерима који су предмет анализе у овоме раду (1-е) лексеме *замало* и *умало* припадају модалним партикулама (односно модалним ријечцама). А те су модалне партикуле, као што је познато,⁹ настале срастањем, „улексемљењем” предлошко-прилошког израза *за мало*, односно *у мало*. Модална сложеничка партикула, добивши статус лексеме, значењски се одваја од предлошко-прилошког споја, тако да се у савременом српском језику ни у једном контексту они не могу међусобно супституисати а да та супституција не доведе до промјене значења реченице. На то је први пут у србистици и/или среброкرواتистици упозорио прије неколике године (тачно: 1999) Милан Шипка у једном нормативистичком чланку посвећеном погрешној употреби лексеме *замало* на мјесту предлошко-прилошког споја *за мало* у језику спортских коментатора,¹⁰ наводећи за потврду примјере типа: *Шут Мијатовића и – замало преко гола!* Позивајући се на значење које лексеми *замало* даје *Речник Матице српске*, а то је „умало, готово да”, што значи да се том лексемом

⁶ Исто, 406-407.

⁷ А оне заједно с модалним партикулама II, које се од модалних партикула I разликују по томе што не могу доћи као одговори на „да-не” питање, обједињују све модалне партикуле, чинећи их посебном групом у односу на градуативне и конверзационе партикуле.

⁸ Исто, 411. и 412.

⁹ В. нпр.: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевноејезичка норма) I: Увод, Фонетика, Морфологија*, Научна књига, Београд, 1991, стр. 418.

¹⁰ Милан Шипка, *Замало преко гола*, Језик данас, III/10, Нови Сад, 1999, 19-20.

„истиче како се нешто могло лако да деси, и готово да се десило, а ипак није”¹¹ – Шипка закључује да се израз „*замало преко гола*” може једино схватити као: ‘умало да пребаци гол’ и сл. А то би значило да је био погодак. А ипак није”, односно да „*замало преко гола*” значи да је лопта могла промашити гол, и готово да га је промашила, али није.”¹² У наведеним изразима, констатује М. Шипка, „уместо сложеног прилога *замало* (с обиљеженим краткоузлазним пренесеним акцентом – М. К.) требало је да се употреби несрасли предложно-прилошки израз *за мало* (управо с таквим – краткосилазним: М. К. – непренесеним акцентом), па не би било никаквих забуна.”¹³ А погрешној употреби модалне партикуле *замало* на мјесту предлошко-прилошке везе *за мало* „кумовао је”, показује то у свом чланку М. Шипка, и *Речник САНУ*, у коме је за одредницу *замало* под **З**. наведено значење: „у *малој мери*, *мало*” потврђено примјером не лексеме *замало* него предлошко-прилошког споја *за мало*: „Потковица уопште мора ... да потпуно покрива доњи обод копитног дувара и *за мало* да га прелази на унутрашњу страну. (Спасић Д.)”¹⁴ из чега онда проиходи да лексема *замало* и спој *за мало* интерферирају у значењу „у *малој мери*, *мало*”, односно „за длаку”, „не много”, а то једноставно није тачно, јер то значење нема нити може имати модална партикула *замало*. Због тога изразу *за мало* никако није нити може бити мјесто под одредницом *замало*, како је то учињено у *Речнику САНУ*. А за мијешање *за мало* и *замало* није крив само *Рјечник САНУ* него су криви и нормативисти, посебно „правописци, који су морали указати на значењску разлику између прилога *замало* и двочланог израза *за мало*”.¹⁵ Морали, али то нису учинили ни у једном досадашњем правопису. Због тога није никакво чудо што се, посебно у новинарском језику, често сусрећу примјери погрешне употребе модалне партикуле *замало* на мјесту предлошко-прилошког споја *за мало*, и обрнуто. Нека потврда томе буду и сљедећи примјери забиљежени у нашем корпусу, при чијем ћемо навођењу у загради са стрелицом давати правописно и значењски једино исправни облик:

(2) Најпре је у 58. минути Јовановић био *замало* [→ *за мало*] непрецизан. (*Политика*, 31792, 11. 5. 2002, 21); Међутим, у 77. минути најзгоднија прилика је пропала пошто је Богавац био *замало* [→ *за мало*] непрецизан, шутиравши поред леве стативе гола голмана Радничког (Блиц, 1975, 11. 8. 2002, 30); Тим Данкан званично је постао најкориснији играч лиге (MVP), победивши

¹¹ Исто, 19.

¹² Исто.

¹³ Исто, 20.

¹⁴ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Институт за српскохрватски језик, Београд, 1969, књ. VI, стр. 103-104, с.в. *замало*.

¹⁵ М. Шипка, *нав. дјело*, 20.

замало [→ *за мало*] Џејсона Кида из Њу Џерсија (Политика, 31 792, 11. 5. 2002, 22); Бошковић је пет минута касније био *замало* [→ *за мало*] непрецизан (Блиц, 2024, 29. 9. 2002, 30).¹⁶

(2а) *За мало* [→ *замало*] да *доживим* потрес мозга, али вредело је бацити се за ту лопту (Национал, II/234, 10. 9. 2002, 22-23: наслов).

2. 1. У овоме раду нас, дакле, занима само значење и употреба модалне партикуле *замало* и њених функционално-семантичких еквивалената. Значење и употреба предлошко-прилошког споја *за мало* биће узимани у обзир једино онда када се уз њихово учешће боље освјетљава неки аспект значења и употребе модалних партикула *замало* и *умало*.

А управо се значење модалних партикула у реченицама које су предмет наше анализе најлакше и најпрозирније може објаснити преко конструкција с прилогом *мало* и предлошко-прилошким спојем *за мало*. И не само значење него и статус афирмације и негације у конструкцијама с модалном партикулом *замало/умало*. Наиме, модалне партикуле *замало* и *умало* имају потпуно синонимно значење с изразом *мало је недостајало/фалило*, што недвосмислено потврђују сљедећи примјери:

(3) *Мало је недостајало* [→ *Замало*] да се дигнем. (С. Селенић, 279); ...да му је *мало недостајало* [→ *замало*] да направи подвиг. (Политика, 31545, 27. 8. 2001, 17); *Мало је недостајало* [→ *Замало*] да црно-бели, попут вечитог ривала, киксну против лучанске Младости. (Блиц, 1650, 10. 9. 2001, 37); Осећам се сјајно, много је емоција, *мало је недостајало* [→ *замало*] да заплачем при изласку на терен (Глас јавности, 1395, 30. 6. 2002, 7); *Мало је недостајало* [→ *Замало*] да Турска узме бод фаворизованом Бразилу (Национал, II/150, 4. 6. 2002, 27); *Мало је недостајало* [→ *Замало*] да потпуно изнервирана напустим снимање новог спота Моби Дика (Национал, II/253, 2. 10. 2002, 17); *Мало је фалило* [→ *Замало*] да задивимо свет. (Национал II/27, 5-7. 1. 2002, 32); Гледала сам га право у очи ... и *мало је фалило* [→ *замало*] да га плунем (Блиц, 1933, 30. 6. 2002, 6); Оно [оружано насиље] је већ у главама људи, што значи да нам *мало фали* [→ *замало*] да то ескалира (Глас јавности, 1294, 17. 3. 2002, 11).

Пропозиционални израз *мало је недостајало/фалило* увијек је замјенив изразом *за мало се није догодило* као потпуним синонимом: *Мало је*

¹⁶ У штампи се, нормално, сусрећу и примјери с правилно употријебљеним и написаним предлошко-прилошким изразом *за мало*, као што су нпр.: Прво је шут Стојаковића зауставио Радаковић, затим је Новаковић главом лопту послао *за мало преко пречке*. (Глас јавности, 1322, 14. 4. 2002, 14); Дудић је у 5. минуту *за мало промашио гол*. (Блиц, 2010, 15. 9. 2002, 30).

недостајало [→ *За мало се није догодило*] да се дигнем; *Мало је недостајало* [→ *За мало се није догодило*] да црно-бели, попут вечитог ривала, киксну против лучанске Младости; итд. Из синонимности пропозиционалних израза види се да у њиховој структури с подједнаком „успјешношћу” учествују и прилог *мало* и предлошко-прилошки израз *за мало*. Значење цијелог тог пропозиционалног израза у функцији надређене клаузе за *да*-клаузу допунског типа могу на себе преузети, прелазећи из прилошке сфере у сферу модалних партикула, лексеме *замало* и *умало*, постајући тако кондензатори значења надређене клаузе. Тада се умјесто надређене клаузе, као њен кондензатор, јавља сама модална партикула *замало/умало*, за коју се директно везује *да*-допунска клауза, као нпр.:

(4) *Замало да се навикнемо* на змије и на читаву ту пометњу времена (В. Стевановић, 56); *Замало да их стигне* потеря (НПССП: Вида Огњеновић, 192); *Тог несрећног осмог маја, замало да страдам*, да ме више нема (Блиц, 1496, 4.4.2001, 13); — *Искидао ми одећу, замало главу да изгубим* (НПССП: Тиодор Росић, 212); *Замало да стекнем* мајку и очуха, оца и маћеху... (Р. Кузмановић, 45); *Савет Европе замало да нас прими* у своје редове. (Блиц, 1669, 29. 9. 2001, 16); *Неколико пута замало да ово буде* главна тема Председништва ДОС-а (Глас јавности, 1407, 12. 7. 2002, 3); *Умало да се закрвимо* међу собом, сумњајући да неко од нас, сулуд, омета истребљење напасти (ЊП: Милисав Савић, 229); *Умало да физички насрнеш* на неког појединца у маси. (Ј. Вујиновић, 59); *После непуних пет деценија умало да* Титова кола *доживе* судбину краљевог аутомобила. (Р. Братић, Зима, 72); *Шта бисмо ми без Тебе, куд би наша Југа?* Пошто Жижка напусти кормило, *умало да* нам се она *насука*. (Блиц, 1607, 29. 7. 2001, 3); — *Господе, умало да заборавим* најважније! (Г. Петровић, 37); *Дивац умало да буде* трагичар шампионата (Вечерње новости, 15. 9. 2002, 23); *Заборавни срећник умало да остане* без велике награде (Вечерње новости, 17. 3. 2002, 11) и сл.

(4а) Тај *јарац* је био већи и снажнији, а и љепши, од иједног другог ког је он у свом животу видео и због тога изненађеном Херцегу *умало да не утекне* (М. Вуковић, ЕП, 90); *Умало да не изгори*. (Национал, II/67, 23-24. 2. 2002, 3); и сл.

2. 1. 1. Основна разлика између реченица с пропозиционалним изразом *мало је недостајало* и *за мало се није догодило* (3-а) и реченица с модалном партикулом *замало/умало* (4-а) везана је за статус афирмације, односно негације у зависној *да*-клаузи. У наведеним (3-а) реченицама које у позицији надређене клаузе имају изразе *мало је недостајало* или *за мало се није догодило* зависна *да*-клауза **н у ж н о је м о р ф о л о ш к и а ф и р м а т и в н а** (предикат *јој је*, дакле, потврдан).

То је због тога што је у свим тим примјерима *пропозиционални садржај да-клаузе обавезно одричан*. А одричност пропозиције *да-клаузе* постиже се множењем негације из надређене и афирмације из зависне клаузе. А множење негације и афирмације, општепознато је, даје негацију, тј. одричан садржај пропозиције, у што се лако увјеравамо анализом само сљедећег примјера: *Мало је НЕдостајало да се дигнем* → (пропозицију) *Нисам се дигао*, јер – принципом математичког множења негације и афирмације – НЕГ. (НЕ из *недостајати*) X АФИРМ. (потврдни предикат: *дигнем се*) → НЕГ. (*Нисам се дигао*); односно: *За мало се није догодило да се дигнем* → (пропозицију) *Нисам се дигао*, јер НЕГ. (НИЈЕ из *није се догодило*) X АФИРМ. (потврдни предикат: *дигнем се*) → НЕГ. (*Нисам се дигао*).

У корпусу нисмо забиљежили ниједан примјер с негираном *да-зависном* клаузом уз пропозиционални израз *мало је недостајало*, односно *за мало се није догодило* у функцији надређене клаузе. Реконструисамо ли такав тип реченице, као нпр. *Мало је недостајало да се не дигнем*, односно: *За мало се није догодило да се не дигнем* – лако уочавамо да је пропозиција *да-клаузе* потврдна, мада та клауза има морфолошки одричну форму. Према томе, *Мало је недостајало да се не дигнем / За мало се није догодило да се не дигнем* има пропозицију: *Дигао сам се*. То је због тога што *множење негација из предиката надређене и предиката зависне клаузе* нужно у оваквим реченицама даје *потврдан (афирмативан) садржај зависне клаузе*. Множењем негација из надређене и зависне клаузе добија се, дакле, потврдна пропозиција, пошто: НЕГ. (НЕ из *недостајати* или НИЈЕ из *није се догодило*) X НЕГ. (НЕ из *не дигнем*) → АФИРМ. (*Дигао сам се*).

Очекивало би се да улогу „регулатора” потврдне или одричне пропозиције – попут потврдног и негираног предиката *да-клаузе* уз изразе *мало је недостајало*, односно *за мало се није догодило* – у реченицама с модалним партикулама *замало/умало* као кондензаторима тих израза такође има негирана или потврдна форма предиката *да-клаузе*. Друкчије речено, очекивало би се да уз наведене модалне партикуле као „негаторе” (јер су ту функцију пренијели кондензацијом негираних пропозиционалних исказа) потврдни предикат зависне клаузе даје њену одричну пропозицију, а негирани предикат – њену потврдну пропозицију, на исти начин као у наведеним примјерима негиране и афирмативне зависне *да-клаузе* уз изразе *мало је недостајало/за мало се није догодило*. Међутим, врло су ријетки примјери у којима *да-негирана* клауза уз модалне партикуле *замало/умало* има потврдну пропозицију. Такву су само сљедећи из нашег корпуса (при чијем ћемо навођењу у загради са стрелицом реконструисати пропозицију):

(5) Серију о Франковом времену прати у просеку 5,4 милиона гледалаца. Серија *умало да не буде снимљена* [→ *Снимљена је*] :

Бернардо је причу осам година нудио приватним и државним телевизијама. Када је државна ТВ коначно откупила сценарио, обезбедила је новац за три епизоде. На крају су снимљене 32, које се сада поново приказују. (Политика, 31882, 9. 8. 2002, Б15); *Замало да се не одржи пета* [→ *Одржана је пета*] јубиларна „Некст интернационална смотра моде” у Котору, али срећом догодила се и овога лета, као и увек, последњег јулског викенда. (Глас јавности, 1447, 21. 8. 2002, 28); *Непотребна, плашљива, ружна и зелена (жаба), / мала – замало па да уопште не постоји* [→ *Постоји*] (М. Бећковић, Очинство, 59: Балада о жаби).

И уз надређену клаузу *мало је недостајало/ за мало се није догодило* и уз модалне партикуле *замало* и *умало* као њене кондензаторе зависна *да*-клауза с потврдним предикатом увијек има одричну пропозицију. Међутим, док уз надређену клаузу *мало је недостајало/ за мало се није догодило*, због у њој експлицитаног негираног елемента (*не-*, односно *није*) зависна *да*-клауза нужно има потврдну пропозицију, дотле уз *замало* и *умало* зависна *да*-клауза може, зависно од контекста, да има или потврдну пропозицију као у примјерима (5), или одричну као у примјерима (4а): Тај јарац је био већи и снажнији, а и љепши, од иједног другог ког је он у свом животу видио и због тога изненађеном Херцегу *умало да не утекне* [→ *Није утекао*]; *Умало да не изгори* [→ *Није изгорио*].

2. 1. 2. Да негирана форма предиката зависне клаузе не подразумијева и њену потврдну пропозицију, потврђује и примјери у којима се модална партикула „одмлакла” од свог пропозиционалног израза тиме што иза ње не слиједи *да*-клауза – него *што*-клауза. Употреба везника *што* на мјесто везника *да* очито је последица све веће интерференције фактивног *што* и хипотетичког *да* у разним типовима зависних реченица савременог српског језика.¹⁷ У свим забиљеженим примјерима¹⁸ зависних клаузе с везником *што* уз модалне партикуле *замало*, *умало*, али и *мало* (данас са нијансом архаичности)¹⁹ предикат зависне клаузе је негиран, али пропозиција није потврдна, него одрична:

¹⁷ О мијешању хипотетичког *да* и фактивног *што* у српскоме језику, у његовој дијахронији и савременом стању в. исцрпно у: Ирена Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*, Народна библиотека СР Србије, Београд, 1975, стр. 117-143.

¹⁸ А то се може уопштити и за цијели српски стандардни језик.

¹⁹ У корпусу смо забиљежили и један примјер с модалном партикулом *мало* уз коју долази *да*-негирана клауза: Вели, он и жена му Ката *мало да не гладују*; ето и види се на њима, суви су као трска. (СК, 245: Исидора Секулић).

(6) Једном *замало што није пала крв* [→ *Није пала крв*] због те проклете чесме. (АСАП, 314: Раде Драинац); Капетан баци уже морнарима, који се чудише његовом послу, занесе се и *мало што не паде* [→ *Није пао*] у воду (НСП: Лаза Лазаревић, 174); Највећи син наших народа и народности *замало што није појео* [→ *Није појео*] своју маму. (Минимакс, 55); *Замало што* ми ово заштитно средство *не испаде* из руку. (Р. Кузмановић, 29); *Замало што* себи наглас *не одадох* [→ *Нисам одао*] признање (Р. Кузмановић, 82); Зар би могао да буде нераван, *замало што је нисам упитао* [→ *Нисам је упитао*] (Р. Кузмановић, 88); *Замало што не поставих* [→ *Нисам поставио*] свој рекорд. (Р. Кузмановић, 131).

2. 1. 3. Модалне партикуле не модификују само садржај зависних *да*-или *што*-клауза, него се могу употријебити и као непосредни модификатори предикатског садржаја. Одвојивши се од свог генеративног исходашта (од израза: *мало је недостајало/ за мало се није догодило*), оне су преузеле његово значење „*нешто се могло лако десити, и готово да се десило, а ипак није*” и почеле се синтаксички понашати у складу са својом категоријом ријечи – модалним партикулама, тј. почеле су се употребљавати не само као „пилон” зависној клаузи него и као реченични (предикатски) модификатор субјективнога става, долазећи увијек испред предиката. При томе предикат може да буде или (7) потврдан или (7а) негиран, али је у оба случаја пропозиција нужно – без обзира на истинитосну разлику предиката – одрична, што потврђују и сљедећи примјери:

(7) Жена зину, *замало* јој срце *стаде*. (Р. Братић, Слика, 246); Аутобус цимну нагло, *замало* ми лампа *испаде* (Р. Братић, Слика, 64); Ватра је два-три пута малне утрнула, *замало се угасила* због наше непажње (В. Стевановић, 21); Капије почеше да попуштају, нестаде нам уља, сабље нам се поломише, а умор нас *замало савлада* (В. Стевановић, 50); *Замало су ме прогласили* за божанство (В. Стевановић, 229); И он поче да ме бије, *замало* ме једном *избо* ножем. (Р. Братић, Зима, 13); *Замало их видех* да се указаше на чистини од цбуња. (АСАП, 329: Растко Петровић); Пијани пилоти *замало узлетели* са 124 путника (Национал, II/175, 3. 7. 2002, 15); Мушкарци *су ми замало упропастили* живот (Национал, II/206, 8. 8. 2002, 16); ...али да *ћу* насред улице *замало доживети* линч, томе се нисам надао (Политика, 31712, 16. 2. 2002, 21); ... у том тренутку је шака људи на свету знала да је превара *умало успела* (Време, 535, 5. 4. 2001, 14); Поново *смо умало прокоцкали* 20 поена предности. (Блиц, 1716, 15. 11. 2001, 28); Одједном, саплетох се и *умало падох* (С. Селенић, 234); [Расправа] *је умало довела* ту коалицију до распада (Национал, II/178, 6-7. 7. 2002, 5); Таква тактика *му се ума-*

ло исплатила (Политика, 31826, 14. 6. 2002, 16); Спор између „Погледа” и Јањића је *умало добио* епилог на суду (Блиц, 1940, 7. 7. 2002, 3);...један од његових пријатеља који је дао велики допринос награди тог дана је *умало убијен*. (Национал, II/208, 10-11. 8. 2002, 7); Све се десило у полувремену утакмице са Новим Зеландом, коју *смо умало изгубили*. (Вечерње новости, 15. 9. 2002, 23); и сл.

(7а) Губећи се у тим маштањима, *умало није заборавио* да потражи човека који ће му написати молбу (И. Андрић, 58-59); Ах, да! *Умало не заборавих*. Сашила сам једну дивну црну хаљину (Б. Ћосић, 70); *Умало* једном и главу због њега (дувана) *не изгубих* (М. Вуковић, 25); — Мани ме, жено, *умало ти не страдах* (М. Селимовић, 77); Шехага *умало није свиснуо*. (М. Селимовић, 169); „*Умало* ја *не потамних* славу њиховог Леара”, помислим и окренем се задовољно на другу страну (Р. Домановић, 54); Ја се тргох. *Умало* опет *не дрекнух* (НСП: Симо Матавуљ, 189); Кад то чу, *умало не паде* у несвест (Р. Домановић, 23); Вртио се на столици од нестрпљења да се *умало није* сва *изломила* (Р. Домановић, 33); Други камени блок *умало* нам *не преби* ноге (АСПЗД: Драгољуб Јекнић, 94); *Умало* га као провокатора *нису стрелили* на том раскршћу. (Г. Петровић, 260); Он пође према нама, а ја *умало не крикнух* од изненађења. (П. Милосављевић, 230); А Рашко опет замумла, тог тренутка *умало не заплака*. (М. Булатовић, 90); ...та ретка птица *умало није искорењена*. (Глас јавности, 1153, 21. 10. 2001, 18); Ожилјак попреко леве веће је зарадио када је налетео на противничку „извидницу”, *умало није остао без ока*. (Г. Петровић, 151); ...она му признаје да се једном *умало није заљубила* у њега (Политика, 31833, 21. 6. 2002, 8); *Умало не погрјеших* да и ја нешто тако кажем гласитоме домаћину (Политика, 31712, 16. 2. 2002, 23; Милован Ђилас); *Умало се нисам срушила* када ми је рекла да ми се јавља из Лондона (Национал, II/99, 2. 4. 2002, 16); Двоје глумаца *замало нису започели* романсу пре пет година (Глас јавности, 1482, 25. 9. 2002, 12); *Замало се обојица не заплакасмо*. (М. Булатовић, 12); Пређе преко откоса са сламчицом на леђима и *замало се не преврну* крај моје шаке. (М. Булатовић, 7); *Замало не заспах*. (М. Булатовић, 161); Милан је ишао. Он *замало не очепи* једног из групе других старца. (М. Булатовић, 136); Глас му задрхта и *замало се не прекиде*. (М. Булатовић, 164); Иван одахну и *замало се не снизи* низ штаку. (М. Булатовић, 165); Сјајно сам јео, пио, а *замало и запевао*. (Блиц, 1669, 29. 9. 2001, 15); Њен поглед подсети ме на Иванин и *замало не устадох*. (М. Булатовић, 122); Скуп лек за побољшање потенције код мушкараца – вијагра *умало није убио* главног глумца мађарског порнофилма (текст) (Глас јавности, 1100, 29. 8. 2001, 8); Софија иронично добаци, да ја *замало не прснух* у смех. (АСАП, 316: Раде Драинац); Сви су се толико изненадили да *замало нису испали будале*. (М. Бећ-

ковић, 97); Мајстор који пушта дим *замало није добио батине*. (Национал, I/8, 12. 12. 2001, 17) итд.

У свим наведеним примјерима – и оним с потврђним предикатом (7) и оним с негираним предикатом (7а) – пропозиција је одрична. Реченица, дакле, увијек има одричан садржај: *није се догодило оно што је обиљежено предикатом*, али је мало недостајало да се то догоди. У реченицама без везника *да* или *што* као синоним модалним партикулама никад се не јавља партикула *мало*, него једино њен апокопирани облик *мал'*, и то само уз негирани предикат и, нормално, са одричном пропозицијом:

(7б) А под острвом Првићем, једног дана *мал' се нисам удавио*. (НСП, 412: Милош Црњански); Побеснео сам и *мал' га нисам*, ножем, *ударо*. (НСП, 415: Милош Црњански); Ја сам стрепио и *мал' умро несам* од стра', када чух да хоће да иде. (НСП, 67: Ђура Јакшић).

2. 1. 3. 1. Из досадашње анализе није тешко закључити да је уз модалне партикуле *замало* и *умало* негација предиката факултативна. То се првенствено односи на у употреби најбројније примјере реченица с партикулама *замало* и *умало* без везника *да*. У свим тим примјерима *нега* – *ц* и *ја* је експлетивна, јер се подразумева – без обзира да ли је предикат потврђан или негиран – да је *садржај пропозиције увијек одричан*. Дакле: *замало/умало* *јој срце (не) стаде*; *замало/умало (не) падох*; *умало/замало се (није) заљубила у њега*; *замало/умало (ни)је добио батине*, итд. Иако су по „генеративном поријеклу” примјери без негације предиката а са одричном пропозицијом примарни, данас су чак чешћи у употреби примјери с негацијом предиката и такође одричном пропозицијом. Негација је експлетивна и у реченицама с везником *да*, јер код њих диференцијални критеријум између потврдне и одричне пропозиције по правилу није потврдна или негирана форма предиката него најчешће сам контекст. У „недиферентним” контекстима и у реченицама с модалним партикулама *замало/умало* негација најчешће има експлетиван карактер, јер је пропозиционални садржај по правилу одричан.²⁰ У речени-

²⁰ Најбоља потврда да је у питању експлетивни карактер негације јесу конструкције с редукованим или цијелим предикатом или за негацију разликовним дијелом предиката, какве су следеће из нашег корпуса, у којима је садржај пропозиције у свим случајевима одричан: У расправи о документима ОЕБС *умало инцидент* (Вечерње новости, 17. 4. 2002, 4: наднаслов); Тужбу и захтев за намирење дуга поднео је њен бивши менаџер, а *умало и животни сапутник*, Владо Невркла (Национал, II/131, 13. 5. 2002, 17); Хокси су пружили толики отпор и *умало изненадили* лидера Западне конференције (Национал, II/99, 2. 4. 2002, 29); Слободну реч *умало платио* главом (Национал, II/220, 24-25. 8. 2002, 19: наслов); *Замало несрећа* на пружи (Национал, II/231, 6. 9. 2002, 11: наслов); *Умало хатишење* Богољуба Арсенијевића (Вести, 14. 4. 2001, 6: наднаслов); Дотрајали „ђубретарац” *умало изавао* трагедију (Вечерње новости, 30. 9. 2002, 11).

цама овога типа с везником *што* и свим реченицама с модалним партикулама *мало* и *мал'* негација је само теоријски експлетивна, јер се у употреби сусрећу само примјери с негираним предикатом. А сам предикат увијек је изражен перфективним глаголом, и то у неком глаголском облику којим се исказује прошла радња, јер се датим реченицама вазда обиљежава завршен догађај, догађај који се за мало није догодио.

2. 1. 3. 2. Будући да је у овим реченицама негација предиката по правилу експлетивна, наведене су конструкције у савременом српском језику готово предодређене за обиљежавање само *одричних пропозиција*. Комбинација модалне партикуле *замало/умало* с негираном или потврдном формом предиката, без учешћа јасних контекстуалних критеријума, не доводи до диференцирања одричних и потврдних садржаја пропозиција које улазе у њихов оквир.

Српски књижевни језик није у томе изузетак. Он је по томе сличан, на примјер, руском и бугарском језику, који такође комбинацијом модалне партикуле и негиране или потврдне форме предиката не диференцирају у овом типу конструкција потврдни и одрични садржај пропозиције.

Упоредимо ли српски примјер с експлетивном негацијом *Он замало (ни)је пао* најприје са руским еквивалентом: *Он чуть (было) не провалился (упал)*, а потом и са бугарским еквивалентом: *Без малко да падне* – лако ћемо уочити да је у сва три језика пропозиција одрична: *Он није пао*, али да је она у њима исказана на сасвим различите начине: у српском са експлетивном негацијом, у руском са нужном негацијом, а у бугарском са нужном афирмацијом.

Ни у једном од та три језика суоднос негације и афирмације не диференцира потврдни од одричног садржаја пропозиције. А управо је такав случај, на примјер, са њемачким језиком, у коме примјер без негације (*Он је замало пао*): *Er wäre fast /beinahe gefallen* изражава одричну пропозицију (Он није пао, односно: Он се задржао на ногама), док примјер с негацијом (*Он замало није пао*): *Er wäre fast /beinahe nicht gefallen* казује потврдну пропозицију (Он је пао, односно: Он се није задржао на ногама).

2. 2. Будући да су се у савременом српском језику конструкције с модалним партикулама *замало* и *умало*, независно од истинитосне вриједности предиката, везале готово искључиво за изрицање одричне пропозиције, остаје отворено питање како се и чиме надокнађује системска немогућност изрицања потврдне пропозиције датим конструкцијама. Одговор на то питање води нас директно до анализе односа конструкција с модалним партикулама *замало/умало* са синонимним и блискозначним конструкцијама у савременом српском језику. А њих није мали број. Већ напријед смо као потпуне синониме поменули конструкције у којима је еквивалент модалној партикули пропозиционални израз *мало је недо-*

стајало / за мало да се није догодило.²¹ Осим тих, као синонимне или блискозначне могу се, у савременом српском књижевном језику, навести још и конструкције са изразима *готово (да)*, *скоро (да)*, *за длаку*, *само што*, *тек што*, *безмало*, *малтене* и *једва*.

2. 2. 1. Значењски и функционално конструкцијама с модалним прилозима *замало/умало* најближе су конструкције с модалним партикулама *готово* или *скоро*, посебно кад иза тих партикула долази *да*-клауза. При навођењу примјера за ове конструкције у загради са стрелицом даваћемо тип пропозиције. Ево најприје примјера с модалном партикулом *готово (да)*:

(8) *Готово да је заборавила* [→ *Није заборавила*] на Нову годину! (НПССП: Момо Капор, 122); *Готово да се саплете* [→ *Није се саплела*] о кртичњак. (Г. Петровић, 84); То га није успоравало, *готово да га је убрзавало*. [→ *Није га убрзавало*] (Р. Кузмановић, 96); *Готово да сам била одлучила* [→ *Нисам била одлучила*] да напустим турнирску каријеру (Политика, 31885, 12. 8. 2002, 20); Сиромашне афричке државе у овом делу Црног континента *готово да су беспомоћне* [→ *Нису беспомоћне*] пред претећом ерозијом и циновским поплавама (Политика, 31886, 13. 8. 2002, 3); ...аутомобили на саобраћајницама прексиноћ *готово да су пливали* у води (Политика, 31886, 13. 8. 2002, 1); итд.

(8а) *Готово да се они и не чују* [→ *Чују се*] осим *замало*, док се не разиђу ђаци (НПССП: Вида Огњеновић, 188); ...јер млади човек *готово да није излазио* [→ *Излазио је*] из своје собе. (Г. Петровић, 175); Последњих година *готово да и нема* [→ *Има*] покушаја косовских Алабанаца да илегално изађу из земље (Политика, 31871, 29. 7. 2002, 9); Отишао је 1978. године, у време кад је Запад поштовао Тита и *готово да није признавао* [→ *Познавао је*] југословенске дисиденте (Блиц, 1968, 4. 8. 2002, 10); итд.

У свим наведеним примјерима *готово (да)* се може супституисати модалним партикулама *замало/умало (да)* као потпуним синонимима. За разлику од партикула *замало* и *умало* које су, како смо видјели, по правилу недиференцијалне у погледу потврдне и одричне пропозиције према критеријуму афирмативног или негираног предиката, партикула *готово (да)* увијек обиљежава садржај пропозиције обрнут морфолошком типу предиката. То значи да је уз партикулу *готово* пропозиција у *да*-клаузама с негираним предикатом увијек потврдна, а с потврдним предикатом увијек одрична.

²¹ Конструкцијама с датим изразима блиске су и конструкције с изразом *мало је требало* у функцији надређене клаузе *да*-клаузи, као нпр.: *Мало је требало па да почну пролазити кроз мене, као кроз ваздух*, или газити по мени, као по води. (М. Селимовић, 78); Снимање је трајало дупло више него што је било договорено, тако да *је мало требало да пре завршеног посла окренем леђа* и одем кући (Национал, II/253, 2. 10. 2002, 17).

Партикули *готово* потпуно је синонимна модална партикула *скоро* у реченицама (исказима) с везником *да*, што потврђују и следећи примјери:

(9) *Скоро да смо закључили* [→ *Нисмо закључили*] како је тај доктор Јовић био неки докони, самоуки измишљач справица за домаћинство (НПССП: Вида Огњеновић, 193); Они већ *скоро да крену* [→ *Још нису кренули*] кући, кад ево ти њега и то са полицијом (НПССП: Вида Огњеновић, 200); Некако смо претрчали 2001, *скоро да смо шиднули*. [→ *Нисмо шиднули*] (Национал, II/27, 5-7. 1. 2002, 32); *Скоро да сам добио* [→ *Нисам добио*] потрес мозга, али вредело је бацити се за ту лопту (Национал, II/234, 10. 9. 2002, 22); итд.

(9а) *Скоро да није било сна* [→ *Било је снова*] који ниси могао остварити. (Национал, II/254, 3. 10. 2002, 17); и сл.

Супституентна модалном партикулом *готово*, у оваквим је реченицама партикула *скоро* (*да*) самим тим замјењива и партикулом *замало/умало* као синонимом. Разлика између модалних партикула *готово* и *скоро* с једне стране, и партикула *замало* и *умало* с друге стране, јесте у томе што је сфера употребе партикула *замало* и *умало* много шири: оне се јављају и у реченицама с везником *да* и у реченицама без икаквог везника, док се *готово* и *скоро* као синоними партикулама *замало* и *умало* јављају само у *да*-реченицама. Осим тога, партикуле *готово* и *скоро* много чешће припадају градуативним партикулама²² (партикулама које не модификују садржај цијеле реченице него садржај само једне ријечи),²³ док партикула *замало/умало* само изузетно може припадати градуативним партикулама.²⁴

²² О градуативним партикулама в. у: П. Мразовић & З. Вукадиновић, *нав. дјело*, 415-422.

²³ Као нпр.: СКОРО: ...изјавили смо *скоро једногласно* да он има подлу жељу... (НПССП: Данило Николић, 31); ...да је од сада његов живот само трагична фарса коју исписују људи *скоро исто толико моћни* као богови (НПССП: Данило Киш, 111); То изазва *скоро радосно* клицање (НПССП: Данило Киш, 112); Нагло се исправи, *скоро пркосно*, жељан да довикне тој претећој свретини да један Естерхази не може умрети тек тако (НПССП: Данило Киш, 113); и сл.

ГОТОВО: *Готово месец дана* нисам долазио к себи (НПССП: Миодраг Булатовић, 43); Трагао сам за патњом *готово две године* (НПССП: Миодраг Булатовић, 51); Њихови први радови били су ми сад *готово на домаку руке* (НПССП: Светлана Велмар-Јанковић, 93); Слушаоци бледа, испијена лица, тупа, мутна, *готово бесвесног* погледа, са рукама под појасмо, као да оживеше на ове мудре речи (Р. Домановић, 55); Сала *готово испражњена*, само сад споља вире многе родољубиве главе кроз отворена врата и прозоре (Р. Домановић, 37); И на његовом лицу беше *готово исти израз* чуђења (Р. Домановић, 37); Све је стварно, једноставно, *готово радосно*. (И. Андрић, 246); Отишао је једноставно, *готово без поздрава* (И. Андрић, 271); У кафани је било мирно, *готово пусто* (И. Андрић, 271); итд.

²⁴ У нашем корпусу нашао се један једини примјер партикуле *умало* у функцији градуативне партикуле: Манекенка Александра Кокотовић *доживела умало фаталан* *бродалом* у Егејском мору (Национал, II/230, 5. 9. 2002, 16).

2. 2. 2. И модална партикула *за длаку* много чешће се у употреби сусреће као градуативна него као „реченична” (припредикатска) партикула. А само у овој другој функцији она може бити „конкурентна” партикулама *замало* и *умало*, што у наредним примјерима показује наш у загради реконструисани супституент :

(10) ...председник ове странке Вук Драшковић *за длаку* [→ *за мало*] је избегао смрт. (Данас, 1466, 3. 10. 2001, 7); ...точкове великог камиона (је) избегао *за длаку* [→ *за мало*]. (Глас јавности, 1437, 11. 8. 2002, 17); Земља *за длаку* [→ *за мало*] избегла велики космички пројектил (Национал, II/167, 24. 6. 2002, 13); и сл.

На основу у загради реконструисаног супституента види се да партикула *за мало* и није прави конкурент партикулама *замало* и *умало*, него предлошко-прилошком изразу *за мало*, за који смо већ утврдили да је био основа (подлога) за лексикализацију партикуле *замало*.

2. 2. 3. И модалне партикуле *мал(те)не* (11) и *безмало* (11а) могу се наћи у пољу конкурентских језичких средстава партикулама *замало* и *умало*, и то када врше функцију модификатора садржаја реченице преко садржаја предиката, а не када су у функцији градуативних партикула:²⁵

(11) ... када *се малтене* [→ *замало/умало*] *саплетох* о неко, већ чилеће тело (Г. Петровић, 273); У којој (држави) ће полицијске активности бити *малтене* [→ *замало/умало*] *неприметне*. (Блиц, 1719, 18. 11. 2001, 3); *Малтене* [→ *замало/умало*] *смо изумрли* ми Срби Перојци (Национал, II/125, 4-6. 5. 2002, 7); *Вагра је два-три пута малне* [→ *замало/умало*] *утрнула*, *замало* се угасила због наше непажње (В. Стевановић, 21).

(11а) Након циклуса „медитеранских комада”, када је *безмало* [→ *замало/умало*] формулисао сопствени поџанр, најпродуктивнији домаћи драмски писац Стеван Копривица као да почиње нови круг. (Блиц, 1733, 4. 12. 2001, 15).

Партикуле *мал(те)не* и *безмало*, за разлику од партикула *замало* и *умало*, долазе само уз потврдну форму предиката и увијек у таквој (припредикатској) употреби показују да је садржај пропозиције одричан, тј.

²⁵ Функцију градуативних партикула лексеме *малтене* и *безмало* имају у примјерима следећег типа: Уџбеник за први разред основне школе је *безмало готов* (Блиц, 1614, 5. 8. 2001, 10); Пред провалом облака, *безмало сви* су побегли у кола и аутобусе. (Глас јавности, 1085, 14. 8. 2001, 13); Морао сам ма какву помоћ да потражимо, био сам *безмало на улици*. (А. Исаковић, 161); Станковић је ... обишао *безмало свако борово дрво* у Шаиновцима. (Данас, 1443, 10. 9. 2001, 17); И та је глупост примењивана, врло ригорозно, *безмало целу деценију* (Блиц, 1759, 30. 12. 2001, 6); Она је била *малтене гола*; Кућну је у *малтене свако дрво* поред кога је пролазио.

да је мало недостајало да се оствари оно што је исказано предикатом. У оваквој употреби партикуле *мал(те)не* и *безмало* супституентне су не само партикулама *замало* и *умало*,²⁶ него и партикулама *готово* и *скоро*, којима су чак и ближе по значењу.

2.2.4. И израз *само што* или (рјеђе) *тек што* у функцији модалне партикуле близак је, ако не и семантички подударан, модалним партикулама *замало* или *умало*. Правилније је, међутим, рећи да су дати изрази потпуни синоними партикулама *замало што* и *умало што*, јер се при (увјек могућој) супституцији модалном партикулом *замало/умало* – како то показују и наше у загради дате супституције – не замјењује цијели израз *само што*, односно *тек што*, него супституцији подлијежу партикуле *само* или *тек*, док везник *што* остаје експлицитан и при употреби партикуле *замало/умало* у оваквим примјерима.²⁷

(12) Био је омален и мршав – *само* [→ *замало/умало*] *што не падне*. (М. Булатовић, 242); Адам Лозанић је заустио да објасни како *само* [→ *замало/умало*] *што није дипломирао*. (Г. Петровић, 71); ...рукопис је напредовао..., а вила *само* [→ *замало/умало*] *што не беше окровљена*. (Г. Петровић, 179); Како је онамо, у тим својим писанијама све присутнији, овде *само* [→ *замало/умало*] *што не нестане!* (Г. Петровић, 193); Кад то виђе тетка, *само* [→ *замало/умало*] *што не запјева*. (Политика, 31871, 29. 7. 2002, 19: Радивоје Бојичић); Неки од њих *само* [→ *замало/умало*] *што нису заплакали*. (Блиц, 1968, 4. 8. 2002, 4); Капије *само* [→ *замало/умало*] *што нису затворене* (Политика, 31881, 8. 8. 2002, Б20); Испред кафане Цигу тужног лица *само* [→ *замало/умало*] *што нису окупали обесни младићи* (Глас јавности, 1437, 11. 8. 2002, 17); *Само* [→ *замало/умало*] *што се не осмехнух*. (Р. Кузмановић, 20); *Само* [→ *замало/умало*] *што се тронуто не огласих*: „Драге ноге.” (Р. Кузмановић, 160); А шпански новинар *само* [→ *замало/умало*] *што није стигао* до мене (Вечерње новости, 15. 9. 2002, 21); *Тек што није* [→ *замало/умало*] (*изашла* моја нова плоча и касета) (Вечерње новости, 30. 9. 2002, 20); итд.

Израз *само/тек што* у функцији модалне партикуле – конкурентне партикули *замало/умало* само у случајевима кад је она праћена *што-*

²⁶ Интересантно је да смо у једном забиљеженом примјеру из новинарског језика забиљежили чисту плеонастичку конструкцију с комбинацијом партикула *умало* и *малтене*: Готово је невероватно како су домаћи кошаркаши *умало малтене* поклонили победу руском шампиону. (Блиц, 1695, 25. 10. 2001, 31).

²⁷ Можда је и то могло допринијети ширењу везника *што* на рачун везника *да* у конструкцијама с партикулама *замало* и *умало*.

клаузом – долази искључиво уз негиране предикате, условљавајући да и садржај пропозиције буде нужно одричан.

2.2.5. На крају ћемо споменути још само (могући) конкурентски однос конструкција с модалном партикулом *једва* и конструкција с партикулама *замало* и *умало*. У такав конкурентски однос не ступају, разумљиво, конструкције с партикулом *једва* као градуативном партикулом,²⁸ него само оне конструкције у којима *једва* преко садржаја предиката модификује садржај цијеле реченице. Међуоднос ова два типа конструкција почива на *обрнутој перспективизацији* садржаја предиката у погледу афирмације и негације. Наиме, уз партикулу *једва* предикат реченице увијек долази у афирмативној форми, док супституција те партикуле партикулом *замало/умало* нужно захтијева промјену афирмативне у негирану форму предиката, при чему семантика реченице најчешће остаје врло слична или чак подударна. То се лако може уочити у сљедећим примјерима конструкција с модалном партикулом *једва* и њиховим у заградама реконструистаним синонимима с партикулама *замало/умало*,²⁹ уз које најчешће, да би еквивалентност била већа, долази *да*-клауза и тамо гдје везника *да* нема у конструкцији с партикулом *једва*:

(13) *Једва да [→ замало да не] стигнеш* на ред од буљука председничких кандидата (Блиц, 2031, 6. 10. 2002, 5); Јер, „кари-оке” *су се једва [→ замало да се нису] квалификовале* (на светско првенство у фудбалу) (Национал, П/141, 24. 5. 2002, 3); *Једва се Марко [→ Замало да се Марко не] објасни* с њима што је то практикант (Р. Домановић, 40); Марко се од све муке насмеја и *једва [→ замало да не] успе* да узјаши Шарца (Р. Домановић, 19); Сад Марко *једва [→ замало да не] измоли* да му поврате оружје (Р. Домановић, 41); Глас му је био тих да *се једва [→ замало да се није] чуо* (НПССП: Миодраг Булатовић, 47); „То се”, каже, али тако тихо да га *једва [→ замало не] чујем*, „никако не може ни

²⁸ Лексема *једва* врло често се у савременом српском језику јавља у функцији градуативне партикуле, као нпр.: ...а онда она прошапта *једва чујно* само једну реч... (НПССП: Момо Капор, 123); ...и тим *једва видљивим* погледом побија оно што чује (И. Андрић, 74); Осећам је у соби по *једва чујном* шушкању листова у књизи (И. Андрић, 200); Из тих *једва видљивих* а ипак увек видљивих и пре свега видљивих бора на лицу лепе жене која почиње да стари – бије хлад и пустош (И. Андрић, 240); У свом потпису имао је једну малу *једва приметну* црту која је означавала жену с берга у Синтри (И. Андрић, 253); Ми сваки тај покрет и сваки поглед појачавамо *једва приметно* за једну линију или једну нијансу у боји (И. Андрић, 259); Гоничи кренуше кроз угар, *једва ходајући* (НПССП: Живојин Павловић, 101); и сл.

²⁹ У загради са стрелицом даваћемо само преоблику с партикулом *замало*, с тим да се подразумејева да се у свим примјерима намјесто *замало* као потпуни синоним може употребити *умало*.

написати ни нарисати.” (НПССП: Драгослав Михаиловић, 73); Убрађена у велику тамну порхетску мараму која јој се скривала готово цело лице тако да *се једва* [→ *замало да се није*] *видело...* (НПССП: Младен Марков, 105); *Једва се* [→ *Замало да се није*] Ибрага тако *одбранио* те напасти (И. Андрић, 49); Знаш како сам се уплашила, *једва сам се* [→ *замало да се нисам*] *ослободила беде*. (НСП, 266: Вељко Петровић); *Једва* [→ *Замало да не*] *стиже* у Хвосно (НСП, 286: Растко Петровић); *Једва* [→ *Замало да не*] *умирише* сироту жену (НСП, 251: Војислав Илић Млађи); итд.

Основна разлика између конструкција с модалном партикулом *једва* и конкурентских им (у загради реконструисаних) конструкција с партикулама *замало* и *умало* (*да*) јесте у томе што у значењу лексеме *једва* постоји семантичка компонента *интенционалности*, тј. лексема *једва* у датим примјерима увијек подразумејева да се садржај предиката *постигне уз свјесно настојање, уз напор*, док партикуле *замало* и *умало* по правилу подразумевају *невољну, спонтану* реализацију онога што је обиљежено глаголом у предикату. Управо због тога уз лексему *једва* и долази потврдана форма предиката (пошто интенционалност, по дефиницији, подразумејева досезање циља, дакле реализацију), која се готово нужно, због укидања компоненте интенционалности, при супституцији *једва* партикулама *замало* или *умало* замјењује негираном формом предиката. Интересантно је, при том, да конструкције с партикулом *једва* увијек имају *потврдну пропозицију*, и не само оне него и све (у загради дате) с њима замјењиве конструкције с модалним партикулама *замало* и *умало* (мада се, због експлетивног карактера негације у већини примјера са *замало* и *умало*, и овдје неки од примјера „колебају” између потврдне и одричне пропозиције).

2. 3. Да закључимо. У конструкцијама с лексемама *замало* и *умало* типа *Он замало/умало (да) (не) паде* лексеме *замало* и *умало* припадају модалним партикулама (ријечцама), а не правим прилозима. Те модалне партикуле могу доћи у саставу *да*-реченица, увијек смјештене испред самог везника *да*, или у простим реченицама без икаквог везника. Као пилон *да*-клаузама модалне партикуле *замало* и *умало* заправо су кондензатори значења надређене клаузе *мало је недеостајало (да)*, односно *за мало се није догодило (да)*. Преузимајући функцију датих пропозиционалних израза (клауза), модалне партикуле *замало* и *умало* попут њихових генеративних исходишта не диференцирају – с обзиром на критеријум (не)негације предиката – садржај пропозиције која улази у њихов оквир. Наиме, док је уз изразе *мало је недостајало*, односно *за мало се није догодило* садржај пропозиције обрнут морфолошком садржају форме предиката због дјеловања математичког принципа множења двију негација, односно множења негације и афирмације (тако да негиран предикат подразумејева потврдну, а афирмативан предикат одричну пропозицију), дотле је у еквивалентним

конструкцијама с модалним прилозима *замало* и *умало*, посебно оним без везника *да*, пропозиција по правилу *одрична* (ако сам контекст то не негира). Друкчије речено, реченицом с модалним прилозима *замало* и *умало* по правилу се означава да се нешто могло догодити и готово да се догодило, али ипак није. На тај начин негација у овом типу конструкција има *експлетиван карактер*, јер саме партикуле – у недиферентним контекстима – намећу значење нереализације садржаја предиката, без обзира да ли је предикат употребљен у одричној или потврдној форми.

Неспособност изражавања потврдних пропозиција у неутралним контекстима конструкцијама с модалним партикулама *замало* и *умало* не представља системски проблем за савремени српски језик, јер се блискозначно или потпуно синонимно значење може изразити реченицама с модалним партикулама *готово (да)*, *скоро(да)*, *само што*, *тек што*, *безмало*, *малтене* и *једва*, од којих неке, зависно од форме предиката, строго диференцирају потврдне и одричне пропозиције, док друге условљавају или само потврдне или само одричне пропозиције.

Milos KOVACEVIC

CONSTRUCTONS WITH LEXEMES *ZAMALO* (*NEARLY*) AND *UMALO* (*ALMOST*) AND THEIR NORMATIVE STATUS

Summary

Constructions of type *Zamalo/umalo (da/što) (ne) padoh* (*I have almost/nearly/ fallen*). Regarding these constructions the answer in the paper is given to the following questions: a) to which type of words do the lexemes *umalo* and *zamalo* belong? b) does the orthographic differentiation *zamalo – za malo* also understand semanthic differentiation of given linguistic units? c) what is the status of negation in proposition which enters the scope of lexeme *zamalo/umalo* – necessary for communication or expletive? d) does it have and, if it does, what is the difference between the examples of these constructions without conjunction and with conjunction *da/što (that)*? and e) what is the place of these in the system of synonymous construction of the Serbian Language?

It has been proven that lexemes *zamalo* and *umalo* were modal particles, and that in use they must not be mixed with prepositional-adverbial (written apart) junction *za malo*, since they differ essentially for the meaning (example: *Zamalo (ni)je zaspao na času – Za malo je promašio gol*). It has also been proven that the constructions with lexemes *zamalo* and *umalo* as a rule have negative preposition, designating that something marked by predicate has not happened. That is why the the negation is most frequently expletive in those constructions.

Constructions with particles *zamalo* and *umalo* in the modern Serbian Language have as their competitors, respectively synonyms, the constructions with modal adverbs: *gotovo (da)*, *skoro (da)*, *samo što*, *tek što*, *bezmalno*, *maltene* and *jedva*; some of them may also express negative and positive preposition, some only negative or only positive one.